

Postmoderne nevarnosti, bojazni in »dobri sovražniki«

Zoran Kanduč*

Včasih se bojim otroškega smeha. (F. Hölderlin)¹

V postmodernih časih skoraj ni najti družboslovne refleksije, ki ne bi namenila posebne (če že ne kar osrednje) pozornosti negotovostim in iz njih vznikajočim bojaznim: Strah in tesnoba! Mar se ni nekoč štelo, da je ta – dandanes čedalje bolj nerazvezljiva – čustvena kombinacija značilna predvsem za tako imenovane totalitarne režime, podprte z mrežo javnih in tajnih represivnih institucij? Da, toda to še toliko bolj velja za totalitarizem (ki ni več le »tako«, ampak teoretsko scela konsistentno poimenovan), ki ga implicira realna subsumpcija (posameznikov, organizacij in družbe) pod kapital. Bolj ko se svetovni kapitalistični sistem pogreza v strukturno krizo (in bolj ko postaja konkurenčna akumulacija kapitala razdiralna in nepotrpežljiva), bolj se množijo vsakovrstne bojazni, ki jih še dodatno razvema dejstvo, da je posameznik (»monadizirano« tržno bitje znotraj polarizirane in fragmentirane družbe) vse bolj sam samcat (zaprt v nekakšno kvazi samostansko ali ječarsko eksistenco), brez podpore – s »krizo racionalnosti in legitimnosti« (Habermas) obtežene – države, ki je po novem zavezana predvsem imperativom globalne konkurenčnosti in deregulacije (ali »fleksibilizacije«) ekonomsko-delovnih razmerij. Razbohotene strahove je najlažje (in družbeno-moralno najbolj korektno) obešati na priročne grešne kozle, še zlasti zato, ker ti pri tem ni treba razmišljati o njihovih strukturnih določilnicah, kot so neenakosti, tekmovalnost in družbenoekonomska negotovost, tj. bistvene sestavine kapitalističnega sistema. Strah za osebno varnost (oziroma zaskrbljenost v zvezi s prihodnostjo) resda ni ravno prijetno emocionalno stanje, je pa nedvomno koristen za »zdravje«, »razvoj« in »rast« gospodarstva (saj spodbuja posameznikovo »spontano«, vsestransko in brezpogojno kapitalistično uporabljivost). In ne pozabimo: to je tisto, kar je edino pomembno, neprimerno bolj kot samouveljavljanje (ali samodoločanje) ljudi (kot posameznikov ali subjektov), ki s(m)o v glavnem zgolj koleščki v tem samosmotrnem in brezsubjektnem družbenem stroju za produkcijo vrednosti (*perpetuum mobile*).

Ključne besede: družba, gospodarstvo, kapitalizem, globalizacija, neoliberalizem, negotovost, strah

UDK: 316.42/48

»Tržna družba«, kriminal in ogroženost

Neokonservativna/neoliberalna – ekonomska, politična, socialna kulturna in ideološka – paradigma/ofenziva, ki je v nezadržnem vzponu že od sredine sedemdesetih let dalje (in ki poriva družbeni razvoj v paradoksnu »komunizem kapitala«²), je

* Zoran Kanduč, doktor pravnih znanosti, raziskovalec na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

¹ Navedba v Bilwet 1999: 244.

² Komunizem kapitala? Da, to tezo razvija Virno, ki dokazuje, da »postfordizem« označuje prav vključitev temeljnih poudarkov – namreč radikalne kritike dela, poudarjenega veselja do različnosti (ali rafinirane »načela individualizacije«) in obrambe pred državo – propadlih revolucij (oziroma družbenih bojev) iz šestdesetih in sedemdesetih let v formo neoliberalne akumulacije kapitala: »Metamorfozo družbenih sistemov na Zahodu v 80. in 90. letih lahko najprimerneje povzamemo z izrazom: *komunizem kapitala*. To pomeni, da kapitalistična pobuda sebi v prid režira natanko tiste materialne in kulturne pogoje, ki naj bi komunistični perspektivi zagotovili zmeren realizem. Pomislimo na cilje, ki so v jedru te perspektive: ukinitve neznosnega škandala, kar je preživetje mezdnege dela; odmiranje države kot industrije prisile in monopola politične odločitve; ovrednotenje vsega, kar življenje posameznika naredi neponovljivo. No, ti isti cilji so bili v zadnjih dvajse-

nadvse zanimiva tudi v kriminološki perspektivi, in sicer iz vrste razlogov. Oglejmo si, vsaj na kratko, vsaj nekatere najvažnejše.

Začnimo z bržkone najbolj preleto tematiko,³ namreč z osvetlitvijo vsaj nekaterih osrednjih kriminogenih značilnosti »tržne družbe«, *market society*. Glede na to, da so za postmoderno obdobje značilne v splošnem dokaj visoke stopnje kri-

tih letih predmet zahrbtni in grozljive interpretacije. Na prvem mestu omenimo naslednje: vzporedno z nepovratnim krčenjem družbeno potrebnega delovnega časa je prišlo do porasta delovnih ur za tiste 'notri' in do potiskanja na obrobje tistih, ki so 'zunaj'. Tudi ko je obremenjena z nadurami, se celota zaposlenih delavcev kaže kot 'presežna' populacija ali 'nadomestna industrijska armada'. Drugič, radikalno krizo ali celo razpad nacionalnih držav je mogoče pojasniti kot miniaturizirano reprodukcijo državnosti kot oblike na način ruskih babušek. Tretjič, zaradi padca 'občega ekvivalenta', ki bi bil sposoben dejanske veljavnosti, smo priča fetišističnemu kultu *razlik*: le da se te sklicujejo na neki skrivni substancijski temelj in sprožajo nastanek nadvladovanja in diskriminatornih hierarhij vseh vrst« (2003: 97–98).

³ Prim. Lea 2002: 106–133; Young 1998: 67–82, 2003: 394–399; Ruggiero 2001: 6–14; Taylor 1999: 8–64.

minalitete (ne nazadnje pa tudi pravcata eksplozija kaznovanja in osupljiv obseg zaprte populacije),⁴ bi smeli sklepati, da dejansko živimo v družbenih strukturah in razmišljamo v kulturno-ideoloških kalupih, ki ustvarjajo zelo rodovitna tla za najrazličnejše oblike kriminalnega ali drugače škodljivega ravnanja (bogatih/močnih, revnih/šibkih in onih vmes). Zdi se, da je v sodobnih kriminoloških refleksijah še največ pozornosti namenjeno procesom »izključevanja« in njihovim »objektom«, tj. heterogenim skupinam in posameznikom, ki so izrinjeni na rob (pogosto v prostorsko segregirana okolja, kjer so neformalni mehanizmi socializacije, kontrole in medsebojne pomoči šibki ali celo neučinkoviti). Vendar pa – sicer zelo razširjen – pojem »izključenost« precej neustrezno (in nemara celo zavajajoče) opiše življenjsko situacijo tega specifičnega dela populacije.⁵ Strukturno pogojena izključenost (ali obrobnost) namreč ne implicira nujno stroge in neprepustne – socialne in moralne – ločnice med »njimi« in normalnimi/vključenimi posamezniki (člani tako imenovane moralne ali zadovoljne večine). Tudi objektivno nepriviligirani so namreč – če odmislimo »dinozaverske« izjeme – »vselej že« vključeni (dejansko ali vsaj virtualno) v kulturni in socialni *mainstream*, in sicer po zaslugi medijev (znano je, da so revni ljudje nadpovprečno zagreti odjemalci televizijskih programov), šole, trga potrošniških dobrin, državljanstva, kazenskopravnega sistema in, ne nazadnje, trga delovne sile (oziroma služabniških zaposlitev, ki zagotavljajo čim bolj nemoteno in tekoče funkcioniranje sveta, v kate-

⁴ Prim. Garland 2001: 139–166; Melossi 1998: 491–498.

⁵ Po drugi strani pa ne upošteva prostovoljnega (samo)izključevanja, tj. pojava, ki se ga da zaslediti na vseh ravneh družbene hierarhije (červno podkletenega z različnimi motivi in vpetega v različne oblike). Ozrmo se najprej na skupino ekstremno premožnih posameznikov (lastnikov in upravljavcev kapitala, zlasti finančnega, npr. megalomanskih pokojninskih in investicijskih skladov). Ti ultra bogataši (*super-rich*) – člani globalnega/transnacionalnega kapitalističnega razreda, ki se z lahkoto gibljejo po svetovnih trgih, iščejo kratkoročne dobičke in ceneno delovno silo (bodisi nekvalificirano bodisi visoko kvalificirano, npr. eksperte za informacijsko tehnologijo) – so vse manj vključeni v matično družbo, poleg tega pa vse manj potrebujejo tudi javne storitve nacionalne države (svoje potrebe zadovoljujejo neposredno na trgu potrošniškega blaga). Samoizključevanje je zaslediti tudi na socialnem dnu. Tu gre za neke vrste samoobrambo. Zavrnitev simbolov vključenosti (npr. šolanja, slabo plačane in neugledne zaposlitve ali temeljnih prvin dominantne kulture) spremlja sprejetje bolj ali manj radikalne (ali vsaj subkulturne) drugačnosti, ki omogoča privzetje znosnejše identitete (npr. na podlagi spolnega, etničnega, klubsko-navijaškega, lokalno-tradicionalnega ali religioznega »bistva«). Ne nazadnje pa velja opozoriti še na samoizključitev, ki še najbolj spominja na prostovoljno pregnanstvo (eksodus ali dezertiranje), ki ga žene zavračanje integracije, socializacije, sistemsko-institucionalnih pritiskov in množičnih oblik zavesti (prim. Bauman 2002: 262–263; Gorz 1999: 127–147; Negri in Hardt 2003: 177–180). Kuzmanič govori v tej zvezi o izstopu: »Ta izstop je seveda per definitionem nemogoč za družbeni ne-subjekt (družbeno bitje), za nekoga, ki misli in dela družbeno. /.../ Politična beštija je tista/tisti (spolno bitje), ki po definiciji noče biti družbeno bitje ... in ki noče participirati pri družbi in družbenem in ki se mu svoboda te družbe dobesedno gnusi« (2002: 122).

rem živijo in delajo »uspešni«, gmotno več kot zadovoljivo preskrbljeni člani družbe). Ta protislovni proces, ki istočasno vsrkava (na ravni kulturnih sporočil) in zavrača (s strukturnimi mehanizmi, ki so podkrepjeni z diskriminatornimi praksami, predsodki, negativnimi – npr. rasistično obarvanimi – etiketami, stigmatizacijo ali celo »demonizacijo«), po eni strani krepi socialne segmentacije, po drugi strani pa podžiga razočaranja (npr. zaradi prepada med ideali, ki upravičujejo kapitalistični sistem, in realnimi strukturami, ki ga tvorijo/obnavljajo), nezadovoljstva (npr. spričo jasnega zavedanja gmotne prikrajšanosti in nizkega – ali celo nikakršnega! – socialnega statusa), blokirana pričakovanja, frustrirane želje, resentment in jezo (ki se utegne naglo sprevreči v besnenje ali neartikulirano nasilje). Na ta način se zlagoma ustvarja motivacijski kompleks, za katerega kriminalna/inkriminirana dejanja niso privlačna zgolj v instrumentalni optiki (ker so funkcionalna za preživetje ali za boljše življenje od tistega, ki bi ga omogočile aktivnosti v formalni ali neformalni ekonomiji), ampak tudi – neredko pa celo predvsem – zaradi njihovih »ekspresivnih« potencialov: ker se navezujejo na »larpurlartistični« užitek transgresije (»pravilo kršim, ker je pač pravilo«), odvod jeze, občutek moči (in vsajčasne ali trenutne kontrole nad življenjem), generiranje (straho)spoštovanja ali ugleda (v očeh relevantnih drugih oseb), subjektivno sprejemljivo ali zaželeno identiteto (in z njo zlepljeno ontološko gotovost), revolt zoper regulirane, racionalizirane in kontrolirane vzorce vsakdanjega življenja (ali zoper kriminalizacijo nekaterih njegovih oblik), adrenalinske izzive (ki lahko posameznika, *in extremis*, privedejo/zapeljejo celo v stanje zasvojenosti), sladko ugodje maščevanja (červavno nad priročnim grešnim kozlom), prijeten (in samovšečen) občutek, da si drugačen, pravzaprav boljši od normaliziranih/discipliniranih konformističnih »kretenov« ... Pojem »izključenost« je, skratka, problematičen prav v meri, v kateri zamegli (ali celo prezre) mnogovrstno vključevanje v dominantni kulturni »etos«, ki pa se že dolgo vrti predvsem okoli potrošništva (in z njim povezanega »svobodnega« izbiranja med raznoterim – statusno in simbolno različno o/vrednotenim – blagom, ki je vse bolj snov, iz katere in s katero se tkeje posameznikova predstava o sebi, identiteta, ugled v družbenem okolju in posledično še samospoštovanje). Revščina implicira resno omejitev potrošniškega – storilnostno vse bolj obremenjenega in zahtevnega⁶ – dela in učinkuje v tem pogledu kot stigma *par excellence*: kot neizbrisno znamenje posameznikove majhne (če sploh kakšne!) vrednosti. Nekoč se je reklo, da naj ne je (tj. naj krkne) tisti, ki ne dela. Ta slogan je kajpada še vedno zelo živ, pridru-

⁶ »Edino abstraktni meščanski hedonizem ... lahko na paradoksen način sprejme vase protestantsko storilnostno ideologijo in mutira v visoko storilnostni hedonizem; storilnostna prisila se kot mrtvaški pult uleže na uživanje samo, medtem ko se, obratno, odtujeno 'delo' simulira kot storilnostni užitek. Tudi v tem pogledu forma pogoltno vsebino: totalitarna vključitev atomiziranega individua v reprodukcijski proces kapitala požre vseh 24 ur dneva vse do sanj. Seveda vedno pod pogojem, da proti temu ni nobenega upora, za katerega postmoderni hedonizem nima pojmov« (Kurz 2000: 122).

žila pa se mu je še nova in celo strožja zahteva: kdor ne troši, tega ni oziroma je lahko zgolj »ničla« (zakaj več in bolje ko lahko trošiš, več/ji in bolj/ši si).

Ena izmed dovolj očitnih značilnosti postmodernih časov je občutno povečanje povpraševanja po izdelkih in storitvah, ki jih zagotavljajo v splošnem zavidljivo donosni kriminalni sektorji kapitalističnega gospodarstva, tj. ilegalni podjetniki – ki pa se neredko poslovno povezujejo (npr. v partnerstva, *ad hoc* aranžmaje ali konzorcije) s svojimi bolj »uglednimi« kolegi v (ne)formalni ekonomiji – in delovna sila, ki jo (vse bolj fleksibilno!) zaposlujejo. To velja še posebej za naslednje kriminalne dobrine: (a) prepovedane droge, katerih (redno ali »rekreativno«) uživanje je dandanes zelo razširjeno (ne le na socialnem dnu!) in priljubljeno (predvsem zaradi njihovega učinkovitega, zanesljivega in naglega učinkovanja), in sicer ne le zato, ker lahko z njihovo »čudežno« pomočjo mahoma pobegneš iz vsakdanjega »kraljestva banalnosti« (in grmade ponavljajočih se ali dozdevno nerešljivih problemov), ampak tudi zato, da bi lažje zdržal in čim bolj učinkovito funkcioniral v »večni sedanjosti brez prihodnosti in preteklosti« (Bruckner),⁷ npr. v naporih, stresnih, nezadovoljujočih, nezanimivih, brezbarvnih, storilnostno neznosno obremenjenih, utrujajočih, uniformiranih ali pa morda zoprnih nepredvidljivih, kaotičnih in nenehno spreminjajočih se (vendar še vedno v glavnem nesmiselnih) vsakdanjih praksah; (b) transport iz nerazvitih, siromašnih ali brezupnih okolij v katero izmed številnih »obljubljenih« dežel;⁸

⁷ »Vsakdanjost, nekakšno neskončno prežvekovanje enega in istega, nevtralizira vse, ukinja kontraste, vsebine naredi plehke, predstavlja tisto moč neopredeljivosti, ki utopi ljubezni, čustva, jezo, upanje v nekakšni neizoblikovani želatini. Zato uniči vsako upanje, da je mogoče naročiti srečo, kot naročimo jed: kajti razkroji jo, prebavi, izniči okus po njej, takoj ko se sreča pojavi. To je stroj, ki se vzdržuje sam od sebe in deluje brez goriva od zunaj. Zbuditi se, obleči se, nahraniti se, oditi na delo – za izvedbo teh preprostih gibov je potreben nadčloveški pogum. 'Poznam Angleža,' je rekel Goethe, 'ki se je obesil, da mu ne bi bilo treba vsako jutro zavezati kravate'« (Bruckner 2004: 91).

⁸ Wallerstein poudarja, da je (večinoma nezakonito) premeščanje prebivalstva eno izmed »orožij«, ki jih je Jug razvil – resda ne zavestno ali načrtno, ampak v privatnih aranžmajih (ki so kajpak dovolj očitni kazalec razočaranja nad matično državo, nezmožno zagotoviti upanje na boljše čase ali skorajšnji napredek) – v boju s Severom (zlasti v obdobju po 1970. letu). Drugo tovrstno strategijo pa so oblikovala »fundamentalistična« (ali integristična) gibanja, ki poudarjajo svojo radikalno in nepopustljivo drugost v razmerju do zahodnega sveta, npr. z uporabo retorike, ki je scela tuja modernemu svetovnemu sistemu (in ki implicira absolutno zavračanje temeljnih razsvetljenjskih vrednot in prepričanj): »Temeljni argument gibanj radikalne drugosti je bil, da narodnoosvobodilnim gibanjem ni uspelo uresničiti obljub o preobrazbi družbenega sveta in premagovanju polarizacije v svetovnem sistemu. Gibanja radikalne drugosti so ta neuspeh pripisala temu, da so narodnoosvobodilna gibanja, kljub svojim trditvam, da so antisistemska, v resnici razglašala vrednote dominantne geokulture in da so bila zato nujno povezana s strukturami svetovne moči in torej nezmožna uresničiti preobrazbo, ki so jo bila obljubila« (2004: 273).

(c) pretihotapljeno/neocarinjeno, ponarejeno ali ukradeno blago. Po drugi strani pa se – zaradi redčenja ali krčenja (in spremljajoče »fleksibilizacije«) formalnega trga delovne sile – povečuje tudi povpraševanje po takšnih in drugačnih zaposlitvah v omrežjih ekonomskih aktivnosti organiziranega kriminala (no, ta po drugi strani priteguje tudi podjetnike, ki želijo v tej sferi »o/plemeniti« že akumulirani kapital), ki je danes skorajda rutinsko – čeravno empirično, zares milo rečeno, ne najbolje utemeljeno⁹ – prikazan kot globalna nevarnost *par excellence*, tj. kot bolezenski tujek, ki grozi, da bo s svojimi strupenimi tipalkami okužil (in morda celo pogubil) sicer v glavnem nesporno zdravo tkivo zakonito urejenih ekonomskih in političnih institucij.

Organizirani kriminal (legalnih in ilegalnih akterjev) je v teoriji in praksi tesno povezan s korupcijo (podkupovanje je namreč eden izmed običajnih načinov, s katerimi si kriminalni podjetniki zagotavljajo varno/imuno delovno in poslovno okolje, po drugi strani pa nikakor niso redki primeri partnerskih ali celo simbiotičnih razmerij med državnimi in mafijskimi strukturami). Korupcija je kompleksen, večplasten, spremenljiv in raznolik fenomen, ki se trmasto izmika eni sami, vse obsegajoči in za vse zadovoljivi definiciji. Zares v skrajni sili – in s kopico nadležnih pomislekov – bi jo lahko opredelili kot (iz)rado javne funkcije/pozicije (ali političnega procesa) za pridobivanje zasebnih ali strankarsko-parcialnih koristi ali (i)materialnih ugodnosti. S takšnim – vsekakor zelo ohlapnim in nadvse kontroverznim – opisom pa se da (in v tem se skriva morje teoretičnih težav in praktičnih zadreg) »pokriti« dejstveno, vrednostno in normativno precej različne aktivnosti (storitve in opustitve), stanja in procese. Wallerstein (2004: 150–151) uvrsti v pojem »korupcija« naslednje pojave: (a) zasebne nakupe storitev, opustitev ali odločitev javnih funkcionarjev (politikov, strankarskih ljudi in državnih uradnikov); (b) »sponzoriranje« politikov in njihovih strank (oziroma sofinanciranje predvolilne kampanje) v zameno za poznejše usluge; (c) neupoštevanje norm, ki bi jih morala spoštovati poštena vlada in njena nevtralna birokracija. Ne glede na to, da je kajpak smiselno in utemeljeno razlikovati med bolj ali manj skorumpiranimi državami (in institucijami), je očitno, da je korupcija povsem normalna in neuničljiva spremljevalka aktualnega političnega življenja kapitalističnega svetovnega gospodarstva (in gospostva!). Vzroki za njen obstoj in trdoživo reprodukcijo so namreč strukturni (in ne le individualni, tj. pogojeni z immanentno »kvarljivostjo« – ali celo »pokvarjenostjo« – človeške narave oziroma s pohlepom, oblastiteljnostjo in drugimi po-

⁹ Zakaj? Predvsem zato, ker tovrstna ocena ne upošteva dejstva, da je – človeška, družbena, kulturna in ekološka – škoda, ki je posledica delovanja legalnih korporacij ter nacionalnih in transnacionalnih (ali »imperialnih«) politično-pravnih organizacij neprimerno večja in hujša od škode, ki se jo da pripisati tako in drugače organiziranim oblikam kriminalnih dejavnosti (prim. Ruggiero 2001, 2002; Rawlinson 2002; Leskovšek 2005).

dobnimi nravno »oporečnimi« vzgibi). V marketinško upravljani »družbi spektakla« (Guy Debord) je namreč »politično delo« postalo draga stvar. Politiki in stranke, v katerih delujejo pretendenti na »prazno« mesto državne oblasti, potrebujejo zatorej ogromno (celo čedalje več!) denarja za svojo promocijo¹⁰ in (po možnosti čim bolj uspešno ali zmagovito) sodelovanje na volitvah. Kako torej priti do nujno potrebnih finančnih sredstev? Temeljna zagata je v tem, da število aktivnih članov političnih strank upada, za nameček pa se nezadržno širi še nezaupanje v politične »tehnologe«, pozicijske in »opozicijske« stranke, »demokratske« institucije in celo »politiko nasploh«. No, ta problem vendarle ni neresljiv. Še vedno se namreč najde dovolj bogatih kapitalistov/korporacij, ki so nadvse zainteresirani za to, da imajo (in bodo imeli) čim boljše – čim bolj »pristne«, »prijateljske«, »razumevajoče« ali »kooperativne« – odnose z vsakokratnimi izvajalci državne oblasti:¹¹ ne toliko zaradi simpatije do tega ali onega političnega »programa«, kolikor predvsem zaradi zasledovanja lastnih materialnih koristi in čim večje uspešnosti na »svobodnem« trgu (bolj ko so konkurenčni boji zaostreni, pomembnejše in donosnejše je vzdrževati »dobre« ne/formalne stike s političnimi funkcionarji).

Statistično in funkcionalno »normalizirana« korupcija pa ima kajpak še druge »generatorje«, npr. stališče, da velja državo obravnavati (in sprejemati!) kot trpno lastnino strank (oziroma njihovih vodstvenih struktur ali celo enega samega ne/ljubljenege vodje), ki zmagajo na volitvah. Takšen tip politično-tehnološke organiziranosti – ki, zgolj mimogrede, zelo spominja na tradicionalno mafijsko formo – naj ne bi bil sporen, ker/če so stranke »demokratske«, tj. podvržene preverjanju na »svobod-

¹⁰ »Diskurz volilnih kampanj se osredotoča skoraj izključno na pojavnost kandidatov, na tempiranje in krojenje podob. Velike medijske mreže izvajajo vrsto drugorazrednega spektakla, ki odraža (in nedvoumno tudi oblikuje) spektakel kandidatov in političnih strank. Stari pozivi k preusmeritvi pozornosti na program in vsebino političnih kampanj ter manjši osredotočenosti na pojav se danes zdijo brezupno naivni. Pojmovanje, da politiki delujejo kot zvezde in da politične kampanje sledijo oglaševalski logiki – hipoteza, ki se je še pred tridesetimi leti zdela radikalna in škandalozna – je danes samoumevno. Politični diskurz je artikuliran prodajni oglas, politična participacija pa je omejena na izbiranje med potrošnimi podobami« (Negri in Hardt 2003: 262).

¹¹ »Teoretično kapitalisti delujejo na trgu in jim ni všeč, če vlade posegajo v tržne operacije. V praksi pa, to ve vsak kapitalist, so vlade v marsičem bistvene za njihov tržni uspeh – z omogočanjem ali onemogočanjem relativnih monopolov, s tem, da so prav vlade veliki, skoraj monopolni kupci dragih artiklov, in z manipuliranjem makroekonomskih odločitev z obdavčevanjem vred. Noben resen kapitalist si ne more privoščiti, da bi ignoriral vlado, tako lastno vlado kot vlade tistih držav, v katerih deluje. Toda glede na to, da je prioriteta politikov nujno ta, da pridejo na oblast in tam ostanejo, in glede na to, da imajo velike finančne potrebe, si ne more noben resen kapitalist privoščiti, da se ne bi zmenil za ta očitni vir pritiska na vlado, ali pa bo izgubil boj s konkurenti ali nasprotnimi interesi« (Wallerstein 2004: 150–151). Prim. tudi Lea 2002: 120–121; Ruggiero 2001: 106–140; Harris 2003: 33–64.

nih« volitvah.¹² No, zadeva pa postane nemudoma hudo problematična, če se ta »demokratsko« podeljeni mandat prelevi v priročni alibi za to, da zmagoslavni oblastniki počnejo, kar hočejo, in sicer predvsem v tem smislu, da mahoma zanemarijo skupno dobro (vseh državljanov) in pričnejo skrbeti primarno za interese/koristi manjšine, npr. svojih sponzorjev, klientov, strankarskih vojščakov, podpornikov, lobistov in privilegiranih interesnih skupin (tj. zastopnikov specializiranih elit na različnih področjih družbenega življenja, katerih vpliv na pravno-politični proces – za razliko od atomiziranih, medijsko manipuliranih ali cinično brezbriznih volivcev – ni sporadičen in iluzoren, ampak je tako rekoč nepretrgan in realen!), ki so jim tako ali drugače pripravljene poplačati uslugo (npr. odobreno javno naročilo, dodeljeno subvencijo, ugodno pogodbo, udobno službo, donosno koncesijo, ne/sprejetje zanje ne/zaželenih predpisov, varovanje kvazi monopola, podcenjeno privatizacijo javne dobrine, davčne olajšave ...). V tovrstnih primerih se politična funkcija spremeni v družbeno-ekonomsko, v tehnično »sredstvo« za osebno (ali sekcijsko) promocijo (akumulacijo moči, sile in gmotnih resursov), njen nosilec pa se lahko »dvigne« nad zakon(e) in si ustvari mrežo podrejenih ali »prirejenih« podpornikov (in *eo ipso de facto* »privatizira« javno službo). Mikavnost takšnih preobrazb še povečuje dejstvo, da so raznovrstne priložnosti za zasebno okoriščenje izjemne (*offers that cannot be refused*), verjetnost, da bo korupcija odkrita, dokazana (onstran razumnega dvoma) in sankcionirana, pa je dokaj majhna, v glavnem celo nezatna. Nadaljnja težava se skriva v pojmovanju, da je najvišje poslanstvo države v tem, da dejavno spodbuja zasledovanje individualnih (ali frakcijskih) interesov (privatnih dobičkov), ne pa

¹² V tej zvezi se razpira vrsta hudih problemov. Prvič, v politiki – kot opozarja Močnik – nikoli ni mogoče zares presoditi, ali bi »opozicija« kakšno zadevo uredila bolje, če bi bila na oblasti namesto pozicije: »V volilni kampanji bo vlada prepričevala volilke in volilce, da bolje ne bi bilo mogoče vladati, opozicija se bo trkala po prsni, da bi oni bili boljši in da tudi bodo boljši: a to je tekma v retorični prepričljivosti, 'objektivnega' merila ni že zato, ker v vsakem posamičnem trenutku demokracije *ni nobene alternative*. Položaj, v katerem sta posamičen politik ali političarka potegnili posamično potezo, se nikoli več ne ponovi« (1995: 50). Drugič, mar ni skrajno čudno, da ima v demokraciji, ki naj bi implicirala »vladavino ljudstva« (tj. sodelovanje/soudeležnost državljanov pri upravljanju skupnih zadev, opredeljevanju strateških ciljev družbenega razvoja in določanju javnih interesov), glavno besedo tako imenovana izvršilna oblast, ki se za nameček še ponosno imenuje »vlada« (tej pa vlada vladajoča figura vladajoče, najmočnejše parlamentarne stranke)? Tretjič, v današnjih časih sta pozicija in opozicija (namreč »vlada na čakanju«) soglasni praktično v vseh zares bistvenih vprašanjih, predvsem v stališču, da je neoliberalna (ali korporacijska) globalizacija brez upoštevanja vredne alternative (v najboljšem primeru se razhajata glede še sprejemljive stopnje zatiranja in izkoriščanja delovne sile, sicer pa sta obe trdno zavezani ideologiji poslovnega sveta in prepričanju, da je kapitalizem kot tak politično scela nevprašljiv, in to navzlic strukturni hiperakumulaciji ter ekspanziji neproduktivnega dela in fiktivnega kapitala).

v tem, da varuje (in po možnosti krepí) skupno dobro¹³ (oziroma omogoča demokratično artikulacijo kolektivnih/javnih interesov, ki jih nato strokovno uveljavlja). Iz tovrstnih idej izvira nadvse problematična formula »bogati zasebniki = bogata država (tj. bogati državljani)«. Zakaj je takšna? Razlogov je več. Prvič, bogastvo, ki je bilo doslej vedno značilnost manjšine¹⁴ (vladajočih), nujno predpostavlja revščino (večino podrejenih), v kapitalističnem sistemu pa jo za nameček še povečuje (med drugim zato, ker se kapitalske naložbe usmerjajo v dejavnosti, kjer je mogoče računati na največje dobičke – npr. v produkcijo luksuznega blaga, ki je mikavno za najpremožnejše –, ne pa v sfere, kjer je največ nezadovoljenih potreb). Drugič, bogastvo daje moč, ki dokaj pogosto ne kvari le bogatašev (in povzroča še obilico druge, npr. ekološke »obstranske« škode), ampak je tudi pomemben vir korupcije (oziroma kupovanja političnega vpliva). Zelo kontroveržno je tudi pojmovanje, da je država neizogibno nekaj, kar je že *a priori* slabo (npr. parazitska tvorba, ki moti naravno gibanje tržnih sil/zakonitosti, namreč ponudbe in povpraševanja ter na njunem ravnovesju utemeljenih cen; instrument oblasti v rokah vladajočih razredov; izvršni odbor, ki upravlja interese kapitalistov oziroma skrbi za dolgoročni interes kolektivnega subjekta družbenega kapitala kot celote; monopolist legitimne sile in političnega odločanja; najhujša oblika birokratske organizacije; talec političnega razreda oziroma strank, ki so same talke vodstvenih struktur ...), in sicer predvsem zato, ker scela preze možnost, da bi državo opredelili kot organizacijo, ki skrbi za splošne interese, npr. za krepitev družbene solidarnosti, vzpostavitev demokratične kontrole nad čim bolj racionalno/varčno upravljano ekonomijo (ki je zdaj suvereni gospodar socialne, kulturne, moralne in politične sfere), pravično porazdelitev prednosti in bremen podružbljene produkcije, širitev/povečevanje posameznikove svobode, povečevanje enakosti med državljani, vladavino zakonov ... No, na drugi strani pa je zaslediti prepričanje, da je »civilna družba« nujno nekaj, kar je (za razliko od slabe – potratne, okostenele, odtujene in samozadostne – države) že tako rekoč *a priori* dobro ali celo scela nedolžno (oziroma neskorumpirano). Ampak, kaj je sploh ta »civilna družba«? In kaj je v ali na njej »civilnega«? Tako imenovana civilna družba se kaže predvsem v dveh aspektih: po eni strani je to skupek tržnih in blagovnih razmerij (podrejenih kompulzivnemu povečevanju produktivnosti, učinkovitosti, konkurenčnosti in dobička) – znotraj katerih si vsakdo prizadeva izigrati (oziroma »nategniti«) drugega in si na njegov račun pridobiti čim večjo osebno korist –, po drugi strani pa jo označuje mreža disciplinsko-oblastnih aparatov (kot so družina, šola, delovna organizacija, mediji,

¹³ »Rousseau je dejal, da je zlo izumila prva oseba, ki je hotela kos narave za svojo lastno izključno posest in jo spremenila v transcendentno obliko privatne lastnine. Nasprotno je dobro tisto, kar je skupno« (Negri in Hardt 2003: 248).

¹⁴ Zgolj za ilustracijo: »Dohodek 400 najbogatejših v ZDA je višji kot dohodek 20 afriških držav oziroma 300 milijonov ljudi« (Leskovšek 2005: 241).

cerkev...), katerih funkcija je (re)producirati kapitalistično čim bolj uporabna/uporabljiva bitja. V tem ni, strogo vzeto, nič pretresljivo »civilnega« (npr. v smislu *civic virtue*, spoštovanja državljskih dolžnosti – oh, le kaj bi dandanes to sploh pomenilo?! – ali politične odgovornosti) in, še več, celo nič pretresljivo pro-družbenega: gre prej za formalno-ekonomsko racionalne aktivnosti, ki razkrajajo socialno solidarnost, spreminjajo ljudi v odtujene/izolirane¹⁵ atome (prepuščene na milost in nemilost gospodstvu kapitala) in morda celo onemogočajo, da bi si družbo zamislili kot entiteto *sui generis*, tj. tvorbo s specifičnimi strateškimi cilji, interesi ali vrednotami, katere simbol – in vrhovni operativni organ – bi bila državno-politična organizacija.

»Tržni« družbi¹⁶ (katere osrednje organizacijsko načelo je zasledovanje zasebnega dobička) ustreza podjetniško-menedžerska kultura (PMK), ki navdihuje razvoj vedno novih oblik konvencionalnega in korporacijsko-beloovratniškega kriminala. Kako? PMK spodbuja ustvarjanje »sivih« sektorjev ekonomije, v katerih zakoniti podjetniki nenehno »preizkušajo« vrednostno-normativne meje med sprejemljivimi in nesprejemljivimi poslovno-pridobitniškimi praksami oziroma eksperimentalno/innovativno izzivajo »vladavino (še) dopustnega«, pri tem pa jo pogosto oslabijo (oziroma dosežejo, da se nekaj, kar je bilo v preteklosti prepovedano, prevrednoti ali preinterpretira v dovoljeno). Upoštevatí velja, da je za poslovneže/podjetnike – za katere je Mertonov razloček med »konformnostjo« in »inovacijo« v številnih situacijah scela zamegljen, saj je prav nenehno ustvarjanje novega (in odpravljanje starega ali utečenega) tisto, kar se od njih »normativno« (ali funkcionalno) pričakuje – nemalokrat zelo pomembno, da ostajajo nenehno korak pred zakonskimi in kontrolno-regulacijskimi reakcijami. V optiki PMK so namreč normativne omejitve često dojete kot nekaj, kar je zgolj v napoto poslovnim operacijam in čemur se kaže izogniti (po možnosti kajpada nesankcionirano: kršitev norme

¹⁵ »Blagovna produkcija in s tem tudi blagovna potrošnja sta ... strukturno popredmetenje in odtujitev. Ta Marxova pojma nista bila zaman vedno trn v peti pozitivistični vulgarni ortodoksnosti, ki je negativni značaj kapitalizma videla le v relativnem izključevanju množic iz pisanega sveta blagovnega bogastva (torej v golem 'neimetju') in nikoli v značaju tega bogastva samega. /.../ Ni priznanje in uporaba reči kot reči tisto, kar proizvede odtujitev in postvaritev. Bolj gre za to, da nekaj na sebi popolnoma nestvarnega, namreč človeški in družbeni odnosi, prek družbene blagovne forme postane odtujeno in postvarjeno. Kajti v blagovnoprodukcijskem sistemu se v tem oziru dogodi paradokсна spremitev: na eni strani skokovito narašča stopnja delitve funkcij, medsebojne odvisnosti in s tem podružbljanja; na drugi strani pa se skozi isti proces ljudje spreminjajo v 'abstraktne individue', v 'oposamljene posameznike', ki so družbeno ločeni med seboj kakor družbeni atomi ali monade« (Kurz 2000: 111–112).

¹⁶ Oznaka »tržna družba« ne pomeni isto kot pojem »tržna ekonomija«, ki živi v svoji čisti obliki zgolj v glavah liberalnih ekonomistov: če bi bil realiziran tudi v praksi, bi družba razpadla (mnogi pa bi umrli od lakote), zakaj vse, kar je vitalno za njeno reprodukcijo, je zdaj subvencionirano.

je v tem kontekstu dojeta kot bolj ali manj tehnično ali profesionalno tveganje). V tem pogledu PMK generira dokaj prezirljivi ali ciničen odnos do veljavnih normativnih omejitev (npr. v tem smislu: če je upoštevanje pravila koristno za posel, je vse v redu, če pa mu škodi, potem ga velja obiti, ignorirati, prebiti, nategniti ali prekršiti). PMK spodbuja soočanje z vedno novimi izzivi, prevzemanje tveganj («kdor riskira, profitira»), agresivni individualizem («v darvinističnem boju za obstanek preživijo in prosperirajo le najbolj napadalni, odločni, drzni in brezskrupulozni»), instrumentalno obravnavanje drugih ljudi (ki so dojeti in obravnavani kot »delovna sila«, »strošek«, »resurs«, »tarča«, »sredstvo«, »kolešček v stroju institucionalnega funkcioniranja«, »ovira«, »tekmec«, ki ga velja onemogočiti ali izločiti iz igre ...), amoralno ekonomsko racionalnost,¹⁷ kratkoročno usmerjenost (oziroma razmišljanje in delovanje v okviru časovnega obzorja tržišča, ki je približno takšno kot pri predšolskem otroku), brezbržnost do negativnih socialnih odbojev gonje za partikularnimi dobički ali prednostmi, zanašanje zgolj nase in druge podobne vrednote, ki so jih kriminologi nekdanj povezovali predvsem s »kriminalno subkulturo«.

Postmodernizacijski procesi (npr. stopnjevana tekmovalnost v tržnih odnosih) imajo za posledico naraščajočo polarizacijo,¹⁸ dezintegracijo in segmentacijo družbe. To vodi po eni strani v razkrajanje družbene solidarnosti (in demontažo njene institucionalne oblike, *welfare state*, ki se zlagoma preobraža v *workfare* in *penal state*), po drugi strani pa v taljenje skupne vrednotno-normativne »substance« (*conscience collective*). V takšnih razmerah se spreminjajo tudi položaj, funkcioniranje in upravičevanje kazenskopravnega sistema (vključno z družbenimi razmerji nadzora kriminalnih pojavov!). Ta se po novem vse manj »legitimira« z obrambo skupnih vrednot (ali »družbe kot celote«, *défence sociale*) in se vse bolj sklicuje na varovanje potencialnih oškodovancev (in zagotavljanje pomoči

¹⁷ Gorz (1994: 100–101) opozarja, da je dejanje ekonomsko racionalno, če teži k maksimalni učinkovitosti uporabljenih produkcijskih faktorjev. Učinkovitost je v ekonomskem smislu merjena z dobičkom na enoto uporabljenega živega in »mrtvega« (v strojih »opredmetenega«) dela oziroma gibljivega in fiksnega kapitala. Gorz (1994: 34) v tej zvezi poudarja, da v kapitalski logiki utelešena ekonomska racionalnost kot taka niti ni problematična. Problematičen je njen obseg v družbi, tj. njeno nezadržno širjenje ter prevlada nad življenji, aktivnostmi in vrednotami ljudi (v takšni situaciji je družba tista, ki je podrejena zahtevam ekonomskega aparata, namesto da bi bilo obrambo!). Upoštevati je namreč treba, da je ekonomska racionalnost po svoji naravi instrumentalna in je kot taka neuporabna v primerih, ko je posameznikov cilj realiziran v določeni dejavnosti (ne pa z njeno pomočjo).

¹⁸ Paradokсно je, da je kapitalistično sistem pripeljal do največje polarizacije v zgodovini prav po zaslugi svoje največje odlike, namreč izrednega širjenja proizvodnje vrednosti: »Ker je bila proizvedena vrednost veliko veliko večja, je bila lahko in je tudi zares bila razlika med vrhnjim slojem in preostalimi veliko večja kot v drugih zgodovinskih sistemih, celo če drži, da je vrhnji sloj sedanjega sistema zajel večji odstotek celotnega prebivalstva v sistemu, kot je to veljalo za prejšnje zgodovinske sisteme« (Wallerstein 1999: 58).

dejanskim žrtvam). Lik trpeče žrtve se tako postopoma premika v ospredje kazenskopravne »delovne filozofije« (ki po drugi strani privzema čedalje več prvin menedžerskega in akterskega sloga razmišljanja in delovanja). Ta trend kaže na to, da se v postmodernem obdobju – tržnega individualizma, privatiziranih emocionalnih občutij, samotnega zapiranja vase, nrvnega relativizma, raznolikih življenjskih slogov, nezaupanja v državne strukture (ki se otepajo z dvojno krizo racionalnosti in legitimnosti!) in oslabiljene avtoritete veljavnih pravnih norm – solidarnost še najlažje vzpostavi z neposredno identifikacijo med posamezniki (zlasti med tistimi, ki so si za takšno operacijo dovolj podobni), ne pa na podlagi pripadnosti dani politični skupnosti. Videti je, da v čedalje večji meri le še pogled na trpečo – in po možnosti čim bolj nedolžno (družbeno-moralno neoporečno) – žrtev,¹⁹ ki je bazično takšna, kakršni smo »mi« (naš podobnik torej!), izzove zadostne čustvene reakcije, ki dobavljajo socialnopsihološko »energijo« za kaznovalno politiko in »vojno« zoper kriminaliteto. To bi, z drugimi besedami, pomenilo, da se »pozitivna« družbena solidarnost umika »negativni«, namreč takšni, ki čedalje bolj temelji le še na skupnih strahovih, tesnobah in zaskrbljenostih.

Negotovosti in bojzani (se kaže bati svoje tesnobe?!)

V oči bijoča posebnost pomodernih družb – ki se je v tukajšnji prostor prikradla sočasno s tranzicijskimi transformacijami – je izrazito povečana izpostavljenost (že skoraj osrednjost) kriminalitete, in sicer v domala vseh njenih pojavnih oblikah. »Kriminal«, ki je seveda spremljevalec sleherne družbe (v vseh zgodovinskih obdobjih), je bil v povojni industrijski in disciplinski družbi (kapitalistični in »socialistični«) relativno minoren problem, vezan na obrobno kategorijo »deviantov«, sestavljeno iz manjšine profesionalcev in večjega števila (vendar v primerjavi z normalno populacijo »delovnih ljudi in občanov« še vedno maloštevilnih) prestopnikov. V kriminološki perspektivi je bil »idealno tipski« storilec opisan kot bitje s – prirojeno, pridobljeno ali naučeno – kriminogeno dispozicijo, ki ga »prikritička« ali »vleče« v inkriminirano vedenje (po drugi strani pa ga tudi objektivno razločuje od pripadnikov konformne/moralne večine, trdno zasidranih v »absolutistični«, konsenzualni

¹⁹ Hegemonski pojem »žrtev« je, skratka, nadvse selektiven in specifičen. Prvič, žrtev je v splošnem lahko samo nekdo, ki je dober – ker je pač tak, kakršen sem »jaz« (oziroma je tak, kot smo »mi«, tj. kulturno homogena množica miniaturnih, monadiziranih in preplašenih jazov). Drugič, žrtev je lahko samo nekdo, ki ga napade zlo (npr. kriminalno ali teroristično) oziroma zlo-činec (ki potemtakem že po definiciji ne more biti žrtev). Tretjič, hudodelni viktimizator je lahko samo neka oseba (ne pa institucija, organizacija ali sistem). Četrtič, kdor je v hudi stiski ali pod hudimi prisilami, za katere ni odgovorna nobena konkretna oseba, ne more biti žrtev oziroma je lahko zgolj žrtev samega sebe, namreč svojih nespametnih izbir, slabih življenjskih odločitev, značajskih hib, lenobe, neumnosti, nrvne razpuščenosti, protidružbenih (ali drugih kulturno manjvrednih) vrednot in tako dalje.

in zvečine nevprašljivi npravni substanci). Kriminalnost je bila tako pojasnjena s psihološkimi ali/in družbenoekonomskimi okoliščinami (bolj kot s »svobodno izbiro« racionalnega človeka), prestopnik pa je bil predstavljen kot drugačen, pravzaprav pomanjkljiv v primerjavi z neprestopniki (kot tak zatorej ni bil »ontološko« grozeč). In še več, prevladalo je stališče, da ta drugačnost ali nenormalnost ni – če odmislimo manjšino nepoboljšljivih ali zakrknjenih kriminalcev – nekaj nepremakljivega ali nespremenljivega: da se jo odpraviti (ali vsaj močno omiliti), npr. z (re)socializacijo, (re)edukacijo, vcepljanjem delovne etike (in delovnih navad), individualnimi in skupinskimi terapijami, zdravljenjem odvisnosti, svetovanjem in reintegriranjem v zdravo družbeno okolje (tj. s tretmanskimi programi, ki so v pristojnosti srednjeslojnih, družbenopedagoških²⁰ strokovnjakov).

V postmodernizacijski tranziciji se dojemanje kriminalitete (in odzivanja nanjo) drastično predružači. Vse bolj (s)politizirani, emocionalizirani in medijsko tematizirani kriminalci se z obrobja seli v družbeno in kulturno središče (to pa velja kajpak tudi za njegove ugledne in drugedne protagoniste). Zdi se, da je kriminalnih in še kako drugače problematičnih ali težavnih pojavov čedalje več. In, podčrtajmo, to je tisto – namreč subjektivna prepričanja in zaznave (mnogo bolj kot »objektivni« statistični podatki) –, kar dejansko šteje in kar ima dejanske posledice²¹ (ki se kažejo, denimo, v samovarovalnem vedenju, zunajdržavni samoobrambi in podpori zaostrovanju represivno-kaznovalne politike). Še več, videti je, da so storilci vse bolj brezobzirni, surovi, agresivni in močni, in to ne le v razmerju do žrtev, ampak celo v razmerju do agentov in institucij kazenskopravnega sistema (celo ne glede na to, da se državna »jeklena pest« nenehno krepi in stopnjuje svoje delovanje²²). Kriminaliteta, skratka, ni več nekaj, kar bi se dalo pripisati

zgolj manjšini posameznikov, ki so neprilagojeni, pomanjkljivo ali neustrezno podružbljeni, nezadostno izobraženi, brezposelni, gmotno prikrajšani, duševno moteni, neinteligentni, preohlapno (samo)kontrolirani ... Korupcijski škandali, v katere so vpleteni najvišji (ali visoko rangirani) državni funkcionarji in mogočni poslovneži bruhamo na plan povsod, v razvitih in nerazvitih, »demokratičnih« in nedemokratičnih, starih in mladih državah. Kriza zaupanja pa se nezadržno širi tudi na zasebne organizacije (npr. podjetja, banke, zavarovalnice, finančne sklade ...). Močne korporacije vse bolj uporabljajo prijeme, ki močno spominjajo na mafijske (npr. podkupovanje in zastraševanje državnih organov, angažiranje zasebnih najemniških vojakov/policistov, zavračanje plačevanja davkov, izogibanje zakonskim omejitvam, izigravanje regulacijskih mehanizmov ...). Konvencionalni organizirani kriminalci posnemajo bele ovratnike (npr. ko gre za ukvarjanje s sofisticiranimi goljufigijami), učni proces pa teče tudi v nasprotni smeri (npr. pranju denarja v zakonitih bankah in na finančnih ali delniških trgih). Mafijski kriminalci, belovratniški poslovneži in skorumpirani državni funkcionarji pogosto sodelujejo v skupnih projektih (*joint-ventures*). Nespoštovanje veljavnih predpisov je razširjeno v vseh slojih družbene hierarhije. Družina, šola, delovna organizacija in cerkev, ki so bile nekdaj neomajne utrdbe družbenega reda – »moralne tovarne« za produkcijo resnih in urejenih social(izira)nih živali –, se zdaj vse bolj omenjajo tudi kot prizorišča različnega nasilja. In tako dalje.

Toda pozor! Škodljive aktivnosti »uglednih« (oziroma močnih) posameznikov in organizacij/institucij praviloma niso opredeljene kot varnostni problem, ampak prej kot nekaj, kar se nanaša na vprašanje pravno-moralnega (ne)reda. Kriminalci, v katerega so vpletene elite (ali *establishment*), ne zbuja strahov, ampak v »najboljšem« primeru sporadično zgražanje, predvsem pa cinizem, apatijo in posplošeno nezaupanje (do »legitimnih« struktur in njihovih agentov). Tisto, kar je dojeto kot zares nevarno in kar najbolj podpihuje občutja ogroženosti, je »konvencionalni« kriminalci, npr. vlomi, ropi, tatvine in napadi na telesno ali spolno integriteto. Storilci tovrstnih kaznivih dejanj so tisti, ki se jih bojijo dobri in nedolžni ljudje oziroma se skušajo pred njimi zavarovati (opozoriti pa velja, da je v splošnem vendarle lažje zmanjšati verjetnost tovrstnih viktimizacij, kakor se ubraniti pred škodo, ki izvira iz bodisi zakonitih bodisi nezakonitih dejavnosti nosilcev družbene moči!). Bojazni v zvezi z »uličnim« kriminalom postajajo vse bolj kulturno institucionalizirane, namreč vtikane v *common sense*, vsakdanje rutine, informativne in razvedrilne medijske vsebine, urbane mite, zavarovalniške pogodbe in zgrajeno okolje. Zaskrbljenost zaradi možnosti, da se ti ali tvoj bližnji znajde v položaju objekta kaznivega dejanja, je resda notranji psihični fenomen, ki pa se ga vseeno da zlahka razbrati na podlagi razvejenih oblik samozaščitnih storitev ali opustitev in množice situacijsko-preprečevalnih ukrepov (ki socialno pokrajino vse bolj spreminjajo v kvazi fevdalno skupnost skrbno ograjenih enklav, pogosto še dodatno zavarovanih s skrbnim patrolji-

²⁰ »Poklic te družbenopedagoške inteligence v najširšem smislu je, da krizo blagovnoprodukcijskega sistema upravlja na subjektivni in osebni ravni, da 'motene' naredi spet primerne za uporabo (tudi če se jih sploh več ne potrebuje), da s 'tistimi, ki so out', skupinsko dinamično in kreativno vadi pravila igre v sistemu (tudi če se jih sploh več ne da uporabiti za samouveljavitev) ali pa da 'tiste, ki so in', vse gor do menedžmenta pripravlja za tehnike samoposiljevanja« (Kurz 2000: 56).

²¹ Ne pozabimo na načelo, ki sta ga v klasični obliki formulirala W. I. Thomas in Dorothy Thomas: »Če ljudje neko situacijo dojemajo kot realno, potem ima ta realne posledice«.

²² »Centralni lik, okoli katerega se vse vrte in se bo vrtilo tudi v prihodnje, nista več ne policist ne vojak. Oba sta ... postala socialna delavca. Kaj to pomeni? Da sta začela najbolj neposredno skrbeti za nemoteno družbeno (ne pa politično) funkcioniranje, in sicer na najbolj pritličnih ravneh. /.../ Skratka, osnovno sredstvo za opravljanje tega nujno potrebnega družbenega dela (socialno delo, socialni delavci) je danes orožje. To ni več izobraževanje, kultura, prosveta... Tako imenovani mehki prijemi ne učinkujejo več. V prihodnje bo za socializiranje potrebna odprta sila. Družina kot prikrito gojišče nasilja bodisi ne zadošča več ali pa je prenehala učinkovito funkcionirati. Še več, samo to sredstvo sta (kot orožje!) policist in vojak kot nadvse izstopajoči kreaturi« (Kuzmanić 2002: 96–97).

ranjem »meje« oziroma kontrolo vstopa vanje,²³ *border control*). Še več, videti je, da je postal strah pred kriminalom v precejšnji meri neodvisen od svojega »gibala« oziroma od »objektivnih« gibanj/obsega kaznivih dejanj in se je tako prelevil v problem *sui generis*, ki se ga ne da omiliti že preprosto s tem, da se pokaže na njegovo »iracionalnost« ali »pretiranost« (glede na dejanska tveganja²⁴).

Kakor koli že, strah pred kriminalom je pojav, ki si vsekakor zasluži tudi kanček kritične refleksije. In to vsaj iz treh razlogov. Prvič, bržkone se je le težko izogniti vtisu, da delujejo tovrstne bojzani kot prikladna, družbeno korektna metafora, s katero je mogoče stenografsko artikulirati dosti bolj razpršena, kompleksna in neredko težko (če sploh!) opisljiva/razložljiva občutja zaskrbljenosti, ki niso neposredno povezana s kriminalnimi tveganji, ampak izvirajo od drugod, npr. iz ekonomskih in ontoloških negotovosti (ali »prekarnosti«), ki jih (re)producira nepredvidljiva, kaotična in pospešena tržna dinamika. Drugič, v strahu pred kriminalom se odražajo tudi spremenjena stališča, ki jih *mainstream* goji do revščine: dejstvo, da prihajajo mnogi storilci, ki plašijo normalne/vključene posameznike, iz vrst relativno prikrajšanih družbenih segmentov, ne šteje več kot olajševalna okoliščina (ali morda kot spodbuda k strukturnim reformam, ki bi zmanjšale družbenoekonomske neenakosti), ampak prej kot signal/simptom moralne, kulturne ali celo civilizacijske inferiornosti (oziroma neustreznosti ali zaostalosti, predvsem pa pobitvenjene drugačnosti) tega dela odvečne, nepotrebne, pogrešljive, »rezidualne« ali nekoristne populacije (»ki zgolj zavira naš razvoj, napredek in rast«). Tretjič, očitno je, da je strah pred kriminalom empirično čedalje težje razložiti od tesnobe (no, to pa velja tudi za druge strahove). Kako to pojasniti? Odgovor je v marsičem pogojen s tem, kako razumemo tesnobo, tj. specifično bojazen, ki – za razliko od strahu, ki se vselej navezuje na neko posebno nevarnost (npr. kriminalno viktimizacijo ali izgubo delovnega mesta) – nima natančno določenega vzroka.

²³ V tem pogledu bi lahko pripomnili, da ima strah pred kriminalite- to v današnjem času tudi pomembne ekonomske reperkusije, saj posredno ustvarja nova delovna mesta (in dobičke) v čedalje bolj obsežni zasebni »industriji« varovanja/varnosti. Prim. Taylor 1999: 213–222.

²⁴ To, da so v tej zvezi pogosto najbolj preplašeni posamezniki, ki so izpostavljeni relativno (naj)manjšim verjetnostim viktimizacije, velja interpretirati *cum grano salis*. Prvič, upoštevati velja, da so ženske in starejši občani običajno najbolj ranljivi v konfrontacijah z (mladimi) napadalci (moškega spola). Drugič, vedeti je treba, da je verjetnost viktimizacije precej odvisna tudi od samozaščitnih aktivnosti, npr. od storitev in opustitev (*elaborate avoidance behaviour*), katerih cilj je izogniti se tveganim krajem in nevarnim posameznikom: osebe, ki se bolj bojijo kriminalnega napada, se v večji meri zatekajo k tovrstnim ukrepom. Tretjič, mladi urbani moški (iz nižjih slojev), ki so zaradi svojih življenjskih rutin nadpovprečno izpostavljeni možnim kriminalnim grožnjam, pogosto gledajo na te stvari (*high risk rate*) skozi očala »mačistične« subkulture, katere pomembna prvina je ravno ta, da te ni (oziroma te ne sme biti) strah (*low fear of crime*). Prim. Young 1998: 88–89.

Povečevanje tesnobnih občutij in njihovo nerazvezljivo povezanost z različnimi strahovi (npr. v zvezi s tveganji kriminalne viktimizacije) se da osvetliti iz dveh teoretskih zornih kotov, ki se prej dopolnjujeta, kakor izključujeta. Tesnobo lahko najprej opišemo kot odsev »absolutne« nevarnosti, namreč golega dejstva, da smo »vrženi v svet«.²⁵ Človek – »das nicht festgestellte Tier« (Nietzsche) oziroma bistveno nedeterminirana žival s slabo razvitimi specializiranimi instinkti – se je na to splošno tveganje najpogosteje odzival tako, da si je skušal najti pribežališče (neke vrste »gnezd« ali »sidrišče«) v čim bolj varnem svetu (*Umwelt*), ki ga zaznamujejo domačnost, repetitivnost tradicionalnih običajev, samoumevnost, očitnost, gotovost, trdnost, urejenost in pomirjujoča predvidljivost. To kajpak še vedno počne, a vendarle čedalje težje: v času nenehne spremenljivosti življenjskih oblik, neubranljive naključnosti in napredujoče »detradicionalizacije« (oziroma taljenja, razblinjanja in hlapenja vseh trdnih skupnostnih oprijemališč in samoumevnih vrednotno-normativnih orientacijskih točk)²⁶ vsekakor ni enostavno najti ali ustvariti (sub)kulturni »azil«, mirno in spokojno prebivališče po možnosti čim manj vprašljivih občutkov ontološke gotovosti. Posledica takšnega stanja je predvidljiva: »Rečemo lahko, da je strah vedno tesnoben, omejena nevarnost vselej prinaša na dan splošno tveganost tega, da smo na svetu. Če so samobitne skupnosti odnos do sveta zastirale ali blažile, ga njihov razpad povsem razgali: izguba delovnega mesta, inovacija, ki spremeni opis delovnih nalog, velemestna osamljenost privzamejo vedno potez, ki so prej pripadale grozam, doživetim onstran zidov skupnosti. Morali bi najti izraz, ki bi se razlikoval tako od 'strahu' kot od 'tesnobe', izraz, ki bi povzel njuno zlihanje. Na misel mi prihaja *pre-tresljivo [perturbante]*« (Virno 2003: 17–18).

Tej hipotezi pa velja nemudoma dodati še psihoanalitično perspektivo, v luči katere je tesnoba prikazana v prvi vrsti kot psihološka cena, ki jo plačuje posameznik, ker si prizadeva – oziroma si mora prizadevati – (u)streči normativno-kulturnim pričakovanjem, ki so povezana z opravljanjem predpisanih družbenih vlog: »Pri tem, ko je Freud opazoval prevladovanje 'notranje brezopornosti' ter 'hlepenja po avtoriteti', je zatrdil, da je eden izmed glavnih vzrokov za takšno stanje 'obubožanje jaza zaradi velikega utroška potlačitve, ki ga kultura zahteva od slehernega individua'. Usmeritev teorije je jasna: osebna negotovost je neposreden odgovor na kolektivno represijo, ki

²⁵ Prim. podrobnejšo analizo v Virno 2003: 15–20.

²⁶ »Zagotovila za varnost hitro upadajo, medtem ko individualne odgovornosti (pripisane, če ne tudi izvajane v praksi) naraščajo z naglico, ki v povojnih generacijah nima primere. Najizrazitejši vidik tega izginjajočega dejanja, ki so ga opravljalne stare varnosti, je nova krhkost človeških vezi. Drobiljivost in minljivost vezi je morda neizogibna cena *pravice* posameznikov, da uresničujejo svoje individualne cilje, vendar ne gre drugače, kot da je hkrati tudi največja ovira njihovemu učinkovitemu uresničevanju – in pogumu, ki je potreben za njihovo uresničevanje. Tudi to je paradoks, ki izhaja globoko iz narave življenja v tekoči moderni« (Bauman 2002: 215–216).

nikakor ni obči element človekovega bistva. Z drugimi besedami: represija ni zastarela, pač pa zadobi novo podobo, ki se očituje tako, da ogroženi jaz išče varnost. Zavarovati lastnino in osebo, to je eden od najstarejših meščanskih bojnih klicev, klic, ki se ga spet sliši, ko je v nevarnosti *psihična* osebnost. Družbene sile izženejo individua kot neučinkovito enoto. Cena za zavarovanje in ekspanzijo napredujočega kapitala je osebna negotovost« (Jacoby 1981: 105–106). Poskusimo te misli še nekoliko konkretizirati v kontekstu aktualne družbene situacije. Življenje v postmodernej družbi je vse bolj stresno (takšno, *nota bene*, ni le zaradi peklenskega življenjskega ritma, zaostrenih storilnostnih zahtev in povečanih delovnih obremenitev – tj. napredujoče realne subsumpcije pod kapitalne imperativne –, marveč tudi ali nemara celo predvsem zato, ker se vse to zgrinja na posameznika kot vsemogočna nujnost, ki ji ni mogoče uiti ali jo nadomestiti z nečim boljšim ali vsaj znosnejšim). Že »zgolj« to, da vztrajaš in ostajaš »v igri« (oziroma si vključen v *mainstream* ali *establishment*), implicira »prostovoljno« žrtvovanje strašljivih količin energije in časa (skrajno dragocenih dobrin torej, ki sta *sine qua non* za avtonomno/svobodno določanje samega sebe!). Za ilustracijo: (a) izobraževanje (ki je vse bolj usmerjeno k delu oziroma k pridobivanju tržno unovčljivih resursov) se spreminja v permanentni proces; (b) delovne ure so vse daljše in se vse bolj prelivajo v (vse bolj skopno odmerjeni) »prosti« čas; (c) na »postfordističnem« delovnem mestu se od posameznika ne pričakuje zgolj mehanično/rutinsko izpolnjevanje obveznosti (in ukazov od zgoraj), ampak kreativno, prilagodljivo, prožno, (samo)iniciativno, aktivno, imaginativno, refleksivno, kooperativno, inovativno in čustveno inteligentno uresničevanje heteronomno postavljenih ali vsiljenih ciljev; (č) družinsko življenje je vse bolj naporno in speto z intenzivnim »odnosnim« delom (z otrokom,²⁷ partnerjem in, ne nazadnje, še s samim sabo, da lahko vse to živčno in nenehno trudoma koordinirano gonjo nekako prenašaš/preneseš); (d) službeno in družinsko delo – posameznikovo svobodno izbrano »socialno delo« (*social work*) – je treba, za nameček (sladica pride na koncu), nadgraditi s čim bolj dovršeno (in »individualizirano«) potrošniško estetizacijo,²⁸

²⁷ Včasih so bili starši tisti, katerih temeljno poslanstvo je bilo (u)krotiti, disciplinirati, nadzorovati in podružbljati otroka, dandanes pa sta ti vlogi že skorajda obrnjeni. Otrok je namreč tisti, ki vse bolj kontrolira svojega roditelja (npr. ekonomsko, moralno, energetske in časovno): »Družinsko življenje in družinske dejavnosti, aspiracije, načrti in investicije se vse bolj vrtijo okoli otrok. /.../ V resnici starši preživljajo več časa s svojimi otroki kot kdaj koli, se z njimi pogovarjajo in jih tudi poslušajo (konec je z represivno doktrino, da mladi molčijo, ko starejši govorijo, ali da se 'ne sme odgovarjati' ne staršem ne učiteljem), otroci na splošno postajajo bolj enakopravni, kot so bili kdaj koli v zgodovini. Njihova prihodnost je najpomembnejša družinska prioriteta, kar večino staršev pogosto potegne v velike finančne in energetske obremenitve« (Renner 2002: 98).

²⁸ »Ko so tako imenovana nova družbena gibanja v mnogih ozirih pomagala izvesti neoliberalni preobrat, so alternativni kritiki potreb in virtualni bosonogi menihi zelo hitro mutirali v ekobankirje, alternativne poslovne svetovalce s poslovnimi kovčki pod roko in v sposobne

samoinscenacijo ali samorealizacijo (»če je življenje grdo, naj bo vsaj videti čim lepše – in po možnosti medijsko čim bolj atraktivno!«).

Implikacije in reperkusije nesramno povečanih normativnih pričakovanj so v splošnem (in v posebnem!) dokaj očitne. Nemara jih je še najlažje opaziti pri pripadnikih srednjega sloja (oziroma »kadrnih«, ki tvorijo – vsekakor nadvse prožno – hrbtnico kapitalističnega sistema), tj. socialne skupine, ki bi jo le z veliko zadrego (in precejšno dozo licemernosti) opisali kot »zadovoljno večino« (John Galbraith). Kakšno zadovoljstvo, lepo vas prosim! Posameznik, ki želi postati, ostati in napredovati kot *insider* (po možnosti čim prej in čim višje), si ravno ne sme privoščiti razkošja, da bi bil prostodušno zadovoljen z danim ali doseženim (takšna drža bi bila, zgolj mimogrede, celo družbeno skrajno subverzivna!). To bi ga namreč prikovalo k tlom in drugi bi ga z lahkoto dohiteli ali, o bog, prehiteli (v podganji dirki za statusom). Družbeno »ustrezni« – namreč pravilno ambiciozen, »notranje« motiviran in ustrezno (samo)animiran – posameznik mora biti zatorej stalno bolj ali manj nezadovoljen (no, to v kronično anomični družbi niti ni pretirano težavno) ter se nenehno ozirati po novih delovnih izzivih in novih potrošniških skušnjavah (ter od tod črpati motivacijo za vztrajanje v divjih konkurenčnih spopadih). Takšen *way of life* (oziroma *way of social work*) pa je seveda neizbežno povezan z visoko stopnjo omejevanja, odrekanja, zatiranja, discipliniranja, zaslepljevanja (npr. s celo vrsto bolj ali manj pretanjenih racionalizacij), nadzorovanja, »križnega« upravljanja, zatajevanja, pohabljanja in celo uničevanja samega sebe. Vse to pa se kajpak mora nekje poznati. In tudi se! Ne le v smešnem razkazovanju (najraje pred očmi medijev!) nekakšne vsesplošne – poklicne, družinske in potrošniške – uspešnosti (in torej brezhibnega, z ničemer omadeževanega družbeno-kulturnega konformizma), ampak tudi v stopnjevanju tesnobnosti, zmedenosti, negotovosti in frustracij, namreč psihične nesnage, ki jo je treba nekam odlivati/odliti, najraje in najlažje pač »tja dol«, na vse tiste, ki so videti kot utelešenje vsega tistega, čemur se mora urejena, resna in odgovorna oseba (*animal socialis*) že od daleč izogniti (od tod bi se dalo potegniti tudi hipotetični sklep, da podpora povečani državni represiji ne izvira le iz bolj ali manj utemeljenega strahu pred kriminalom, ampak tudi iz

male podjetnike najbolj prostaške vrste. Tu so se seveda morali spreminiti tudi habitus in strukture potreb: žlahtno žretje in eksotični lokali po skrivnih namigih namesto preproste domače hrane; dizajnerske cunje, modni nakit in visoke pete namesto anoraka in ortopedskih natičkačev; dolga potovanja na Tajsko in Sri Lanko namesto domače reje ovac (tokrat seveda ne več na romanju kot mladci, ki iščejo smisel, temveč v turističnem razredu); in seveda vrste ekstravagantnih športov z izrabo pokrajine namesto reševanja krastač na robu ceste. Osemindesetdesetaši in njihovi zadnji ekopax poganjki so torej sčasoma postali toskanska frakcija z držo poznavalcev vin in so začeli v 'privzdignjeni' verziji slaviti tisto, kar se jim je na njihovih lastnih starih tako gnusilo. Kar se je nato seveda politično izrazilo tudi v realni zgodovini« (Kurz 2000: 106).

tesnobe, ki je psihični odboj strahotne cene, ki jo je treba plačevati za to, da imaš čast biti »notri« ali »zraven«, v močno razmajani družbeni stavbi, v kateri je – kot vsi še predobro vemo – prav vsakdo zamenljiv, nadomestljiv in pogrešljiv).

Sklepna opazka

Raznovrstne negotovosti in iz njih izvirajoče bojzani (tesnoba obarvani strahovi) nas samoumevno pripeljejo do dveh tipičnih vprašanj. Kdo je odgovoren za našo socialno in ekonomsko nevarnost (in še za kopico nadležnih nelagodij in večjih ali manjših bed)? Kako zadovoljiti že(l)jo po večji varnosti? Vprašani sta zamotani, da bolj ne bi mogli biti. Vrh vsega pa terjata takojšnje ali vsaj čim prejšnje (in po možnosti čim bolj jasne) odgovore. Toda, kako do njih? Zdi se, da je to še najlažje z identifikacijo grešnih kozlov (*good enemies*), kategorije oseb, ki se jih da prikazati kot poglavitni vzrok večine naših problemov, za nameček pa še kot drugačne od nas (ker nimajo – oziroma ne morejo ali celo nočejo sprejeti – naših vrednot). Nobenega dvoma ni, da so »običajni« kriminalci (v odsotnosti dovolj grozečih tujih etničnih skupin ali zunanjih sovražnikov) še posebej primerni za to vlogo: (a) njihova protipravna dejanja ogrožajo/poškodujejo dobrine (npr. telo, življenje, zasebnost in premoženje), ki tvorijo zadnji obrambni zid pred nevarnostmi zunanjega sveta; (b) vsakdo si zlahka predstavlja, kaj implicira to, da si žrtev vloma, ropu, tatvine ali nasilnega napada (in praktično nihče si ne želi, da bi se znašel v tem položaju); (c) kriminalitete ni težko opisati/interpretirati kot svareč simptom širše/globlje moralne (ne pa ekonomske in politične!) krize, na katero se kaže mahoma odzvati z zaostreno kazensko represijo in »ničelno toleranco« do vseh primerov neolikanege, prostaškega ali razpuščenega obnašanja (po drugi strani pa še s krepitvijo delovne etike, družinskih vrednot in spoštovanja do tradicionalnih avtoritet).

Kakor koli, celo če problem – kronične, permanentne, »epidemične« in kumulativne (strukturno povečujoče se) – negotovosti/nevarnosti previdno omejimo na (družbeno-politično korektno) raven »boja zoper kriminaliteto« (ki pa je tesno povezan z »vojnima zoper ilegalno priseljevanje in terorizem«), hitro uvidimo, da je nacionalna država tudi na tem omejenem področju (pardon, bojišču) precej neuspešna (to pa speljuje vodo na mlin čedalje bolj razširjenih zunajdržavnih – individualnih, skupinskih in organizacijskih – samozaščitnih aktivnosti, ki jih najbolj ustrezno povzame oznaka »situacijska prevencija«). Kje torej najti (ali vsaj iskati) varnost? V »deloholičnem« heteronomno-instrumentalnem aktivizmu? V lojalnosti do delovne organizacije, ki se ji predaš z dušo in telesom v zameno za topel občutek pripadnosti (ali vsaj za upanje, da te ne bo odnesel že prvi naslednji val »racionalizacije«, »krčenja«, »prestrukturiranja« ali »sinergije«)? V vročičnem povečevanju individualnih in kolektivnih konkurenčnih prednosti (oziroma učinkovitosti)? V prizadevanjih za čim hitrejšo in čim bolj robustno

gospodarsko »rast«? V manično-depresivnem nakupovanju? V tankovestnem varčevanju? V etnično ali etično očiščeni (in potemtakem bojda nujno harmonični) skupnosti? V evro-atlantskih integracijah? V legalni, medicinski ali prepovedani drogi? V medijski omami? V bohotenju zaporniške populacije? V politični opciji, ki obljublja (ali že strumno kaže) trdo roko (in otrdele možgane)? V povečevanju števila profesionalcev – policistov, vojakov in gasilcev –, katerih poslanstvo je gašenje požarov? V duševni oskrbi, ki jo prodajajo krošnjari in mešetarji z življenjskim smislom? V čim bolj neprepustno zabarikadiranem/utrjenem privatnem prebivališču (ali »dormitoriju«)? V partnerskem razmerju? V otroku, za katerega vsaj več, da te še lep čas ne bo zapustil? V skrivnostnih globočinah lastne duševnosti? V vsaki od omenjenih opcij po malem?

Ob vsem tem pa se vsiljuje še eno zoprno vprašanje. Kaj je bolj nevarno (in škodljivo): mnogotere grožnje, ki nas plašijo, ali načini, kako se nanje odzivamo in ki se skoraj po pravilu sramežljivo izogibajo prav odločnemu političnemu soočenju z »ekonomskim terorjem« (rutinskim delovanjem kapitalističnega sistema in njegovih agentov, med katerimi smo kajpak – radi ali neradi – tudi »mi«, naša telesa in duševnosti), tj. epicentrom najhujših nevarnosti, celo »viktimizatorjem« *par excellence*? Saj res, kaj pa če bi se odločili iskati varnost v političnem delovanju, ki bi ciljalo na oblikovanje bolj racionalne (ekonomsko varčne), egalitarne, solidarne, pravične in demokratične družbe? Hm, ampak ali ni prav to nekaj najbolj negotovega, nevarnega in nepredvidljivega? Najbrž, toda vedeti je treba, da se te možnosti (množičnega in kolektivnega upora »prostovoljnih sužnjev« zoper neenakosti, zatiranje, izkoriščanje, odtujevanje in vsiljeno tekmovanje za preživetje – pojave, ki so, mimogrede, zakonsko zavarovani) morda še bolj bojijo globalno in lokalno vladajoče elite (in njihovi lojalni kadri), ki se tudi zato trudijo nenehno odvracati pozornost javnosti (brez javne sfere) od epicentrov strukturnega in institucionalnega nasilja, npr. z militarističnim diskurzom (teorijo & prakso), ki spremlja permanentne vojne zoper terorizem (ki je v tem pogledu nadomestil komunizem), kriminaliteto in prepovedane droge.

Literatura

1. Bauman, Z. (2002): *Tekoča moderna*. Ljubljana, Založba / *cf.
2. Bilwet (1999): *Medijski arhiv*. Ljubljana, Študentska založba.
3. Bruckner, P. (2004): *Nenehna vzhichenost: esej o prisilni sreči*. Ljubljana, Študentska založba.
4. Chomsky, N. (2003): *Le profit avant l'homme*. Paris, Fayard.
5. Foucault, M. (1984): *Nadzorovanje in kaznovanje*. Ljubljana, Delavska enotnost.
6. Garland, D. (2001): *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*. Oxford, Oxford University Press.
7. Gorz, A. (1999): *Reclaiming Work: Beyond the Wage-Based Society*. Cambridge, Polity Press.
8. Gorz, A. (1994): *Capitalism, Socialism, Ecology*. London, Verso.
9. Harris, R. (2003): *Political Corruption: In and Beyond the Nation State*. London, Routledge.

10. Jacoby, R. (1981): **Družbena amnezija: kritika sodobne psihologije od Adlerja do Lainga**. Ljubljana, Cankarjeva založba.
11. Kurz, R. (2000): **Svet kot volja in dizajn: postmoderna levica in estetizacija krize**. Ljubljana, Krtina.
12. Kuzmanič, T. (2002): **Policija, mediji, UZI in WTC (Antiglobalizem in terorizem)**. Ljubljana, Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije.
13. Lea, J. (2002): **Crime & Modernity: Continuities in Left Realist Criminology**. London, Sage.
14. Leskovšek, V. (2005): Globalne neenakosti. *Socialno delo*, št. 4–5, s. 239–249.
- Mastnak, T. (2001): Naša Evropa. V: T. Mastnak *et al.*, **Obrazi naše Evrope**. Ljubljana, Mirovni inštitut, s. 7–22.
15. Méda, D. (1995): **Le travail: Une valeur en voie de disparition**. Paris, Aubier.
- Melossi, D. (1998): Gazette of Morality and Social Whip: Punishment, Hegemony and the Case of the USA, 1970–92. V: D. Melossi, **The Sociology of Punishment**. Aldershot, Ashgate, s. 505–518.
16. Mencinger, J. (2004): Kaj je narobe z brezplačnim kosilom? V: I. Pribac, **Brezplačno kosilo za vse? Predlog univerzalnega temeljnega dohodka**. Ljubljana, Krtina, s. 139–142.
17. Močnik, R. (1995): **Extravagantia II: Koliko fašizma?** Ljubljana, Institutum studiorum humanitatis.
18. Močnik, R. (2005): Razredni boji v Franciji? *Mladina*, 14. november, št. 46, s. 21.
19. Negri, A.; Hardt, M. (2003): **Imperij**. Ljubljana, Študentska založba.
20. Nietzsche, F. (2004): **Jutranja zarja**. Ljubljana, Slovenska matica.
21. Rawlinson, P. (2002): Capitalists, criminals and oligarchs – Sutherland and the new »rober barons«. *Crime, Law and Social Change*, št. 3, s. 293–307.
22. Rener, T. (2002): Novi trendi v zasebnih razmerjih. V: V. Miheljak, **Mladina 2000: Slovenska mladina na prehodu v tretje tisočletje**. Ljubljana, Aristej, s. 79–104.
23. Ruggiero, V. (2001): **Crime and Markets: Essays in Anti-Criminology**. Oxford, Oxford University Press.
24. Ruggiero, V. (2002): Introduction – Fuzzy criminal actors. *Crime, Law & Social Change*, št. 3, s. 177–190.
25. Taylor, I. (1999): **Crime in Context: A Critical Criminology of Market Societies**. Cambridge, Polity Press.
26. Virno, P. (2003): **Slovnica množva: k analizi oblik sodobnega življenja**. Ljubljana, Krtina.
27. Wallerstein, I. (1999): **Utopistike ali izbira zgodovinskih možnosti 21. stoletja; Dediščina sociologije: obljava družbenih ved**. Ljubljana, Založba /*cf.
28. Wallerstein, I. (2004): **Zaton ameriške moči**. Ljubljana, Založba /*cf.
29. Young, J. (2003): Merton with energy, Katz with structure: The sociology of vindictiveness and the criminology of transgression. *Theoretical Criminology*, št. 3, s. 389–414.
30. Young, J. (1998): From inclusive to exclusive society: nightmares in the European dream. V: V. Ruggiero, N. South in I. Taylor, **The New European Criminology: Crime and Social Order in Europe**. London, Routledge, s. 64–92.

Post-modern dangers, fears and »good enemies«

Zoran Kanduč, LL.D., Research Associate, Institute of Criminology at the Faculty of Law, Poljanski nasip 2, 1000 Ljubljana, Slovenia

In post-modern times it is almost impossible to find a sociological reflection that does not devote special attention (if not the main attention) to various kinds of insecurity and fears related to them. Fear and anxiety! Wasn't this increasingly inseparable emotional combination once considered to be especially typical of the totalitarian regimes, supported by a network of public and secret repressive agencies? Yes, but this holds even more true of the totalitarianism in which individuals, organizations and society are subjected to the rule of capital. The more the world capitalist world system sinks into structural crisis (and the more the competing accumulation of capitals become destructive and impatient), the more fears multiply. They are additionally kindled by the fact that individuals (market beings within polarized and fragmented society) are more and more alone (closed in some sort of quasi monastery or jail like existence), without the support of the state – confronted with a »crisis of rationality and legitimacy« (Habermas) – which is now increasingly bound to the imperatives of global competitive position and deregulation (or »flexibilization«) of economic-labour relations. The easiest (and also socially and morally most correct) is to find appropriate scapegoats for these growing fears, because by doing so, it is unnecessary to think about their structural determinants, such as inequality, competitiveness, socio-economic insecurity, i.e. the essential elements of the capitalist system. Fear for personal safety (or concern for the future) is by no means a pleasant emotional state, but it is undoubtedly useful for the »health«, »development« and »growth« of the economy (because it stimulates the individual's »spontaneous« universal and unconditional capitalist applicability). And let us not forget: it is exactly that, which really matters, much more even than the self-assertion (or self-determination) of people (whether individuals or subjects) who are in general only small cogs in this self-perpetuating and subject free social machinery for the production of values (perpetuum mobile).

Key words: society, economy, capitalism, globalisation, neoliberalism, insecurity, anxiety

UDC: 316.42/48